

Osämja och fiendskap mellan kungar och stormän

LOJALITETSKONFLIKTER OCH POLITISKA VÄRDEN I NORGE OCH SVERIGE, C. 1250–1370

KIM BERGQVIST

This article discusses different paradigms for analysis of conflicts between magnates and kings in the period c. 1250–1370 in Norway and Sweden. During the past few decades, the study of feuds and the idea of the survival of a feud culture into the Late Middle Ages or Early Modern period has been prevalent in scholarship on medieval Scandinavia. Here it is argued that conflicts between kings and magnates in the period under study were perceived as being of a different order than conflicts between individual or groups of magnates, both by kings and by magnates themselves. Magnates were protective of their right of resistance against unlawful kings, and increasingly presented themselves as protectors of the common good, and representatives of the community of the realm. Kings, meanwhile, began to label any (armed) resistance to their initiatives as treason, leaning on Roman law. These circumstances should make scholars wary of ignoring the constitutional and legal ramifications of aristocratic resistance.

Inledning

Under övergången från hög- till senmedeltid i Norden pågick många politiska processer kopplade till en begynnande statsbildning, juridisk och byråkratisk tillväxt. Somliga hävdar att forskningens fokus på denna övergripande process länge hindrade oss från att se kontinuiteten i den icke-offentliga våldsutövningen under perioden, det som ibland kallats fejdkultur.¹ Med andra ord har forskningens intresse för stats-

¹ Orning 2013: 230–233 anför flera definitioner av fejd och fejdkultur. Kaminsky 2002 gör i likhet med Brunner 1992 [1939] gällande att fejden var en väsentlig del av medeltida politik och konstitutionell struktur. Se däremot Patze 1983: 284–285; Hyams 2003: 251–255; Bartlett 2010. Jag vill inte hävda att fejden är helt utomrättslig eller mindre normstyrd än övrig rättslig praxis; snarare är jag övertygad om att den medeltida rättsuppfattningen inbegrep mycket mer än det vi idag betraktar som juridiska källor eller lagtexter. Jag följer Weiler 2007: 28 i att försöka återupprätta en distinktion mellan resningar mot kungamakten å ena sidan och väpnade

byggande, centralisering och statligt våldsmonopol gjort att en fortsatt aristokratisk fejdkultur beskrivits i moderna termer av inbördeskrig och uppror mot kungamakten. Lojalitetskonflikter mellan kungamakt och aristokratiska grupperingar har således blivit tolkade i första hand som tecken på aristokratiskt stöd för en äldre, feodal samhällsordning – alternativt ett konstitutionellt politiskt program – och motstånd mot kungamaktens centraliseringssträvanden (jfr. Hallenberg & Holm 2016: 132–137). Under de senaste decennierna har en nyare riktning inom medeltidsforskning, den rättsantropologiska skolan, uppmärksammat hur politisk praxis ofta skilde sig från det normativa källor avslöjar, och vilken betydelse informella nätverk och sociala band hade under medeltiden.² Det är emellertid en komplex frågeställning huruvida de återkommande konflikterna i nordisk medeltid bäst beskrivs i termer lämpade för studiet av för-statliga samhällen eller om vi bör låta statsbildningsprocessen påverka vår terminologi för att motsvara den förändringsprocess som pågick under 1200-talet, vilken tillerkänns vikt även av rättsantropologiskt inriktade historiker.³ Vi bör också ha i åtanke att den juridiska utvecklingen – konsolideringen och stadfästandet av lag och rätt, med kungamakten som främsta aktör – ingalunda gick oemotsagd. Flera rättsliga principer som sinsemellan gick stick i stäv kunde uppfattas som giltiga, och det var ofta pragmatiska skäl som avgjorde vilken princip som anfördes i ett specifikt sammanhang.

Det är en underutforskad fråga, som denna artikel dryftar, på vilka sätt aristokratierna i de skandinaviska rikena nyttjade nya politiska arenor, inte enbart för att främja sina egna (privata) intressen, utan för att ideologiskt aktualisera idéer om en riksgemenskap (*communitas regni*) och symboliskt föra folkets talan.⁴ I vilka konflikter och sammanhang talar aristokratin för hela riket (som dess "bästa män")? Kan vi identifiera försök att uppvärdera lojaliteten gentemot riksgemenskapen till förfång för kungamakten?⁵ Vilka politiska värden ligger till grund för detta, och hur

fejder mellan grupper som konfliktlösning å andra sidan. Min poäng är att konflikter som involverade kungen åtminstone från 1200-talet ansågs väsensskilda, av representanter för både kungamakt och aristokrati, och att behandla dessa som fejder blir missvisande.

² Se Jón Viðar Sigurðsson 2006: 10–11, och där anförd litteratur.

³ Jfr Orning 1997: 16–17. Kritik har riktats mot den rättsantropologiska eller "primitivistiska" inriktningen i nordisk medeltidshistorisk forskning av bl.a. Knut Helle 2009.

⁴ Jag brukar termerna aristokrati och stormän för att urskilja det bland det världsliga frälset främsta eller ledande skiktet, i politiskt och ekonomiskt hänseende, dvs. de män som var stora godsägare, lokala makthavare eller delaktiga i riksstyrelsen genom länsinnehav, lagmansämbeten eller positioner inom riksrådet.

⁵ Dessa frågor anfördes redan av Lagerroth 1947: 150–153.

omvandlas och kvarlever en äldre politisk kultur, kungamaktens ansträngningar att begränsa stormännens möjlighet att utöva legitimt våld till trots?

Artikeln vill göra gällande att diskussionen om kvadröjandet av en fejdkultur i det medeltida Skandinavien inpå 1500-talet, som ofta brukat en bred definition av fejden, har skapat å ena sidan svårigheter att särskilja konflikter mellan kung och stormän från interna aristokratiska hedersfejder, och å andra sidan svårigheter att se samstämmighet i stormännens agerande mellan aristokratiska resningar och det som beskrivs som tronföljdsstrider, där man uppfattat att det var viktigare att avgöra vem som satt på tronen än vilka begränsningar som skulle finnas för kungens maktutövning. Det har funnits en tydlig tendens att undervärdera betydelsen av de statsrättsliga förändringar som skedde i skandinaviskt 1200-tal (Sawyer 2003: 71–72). Rivaler om tronen behandlades inte på samma sätt från 1250-talet och framåt som tidigare. Detta var en ideologiskt motiverad förändring, men den fick genomslag i politisk praktik.

Fejdkultur eller motstånds rätt

Existensen under medeltiden av föreställningar om motstånds rätten visar att det fanns en begreppslig distinktion mellan fejden och resningen mot kungen, delvis skild från den process varigenom kungamakten framställde resningarna som uppror, dvs. som liktydiga med majestätsbrott eller (hög)förräderi (Hjärne 1951: 162 ff.; Wallén 1962: sp. 289; Wallén & Hamre 1966; Hamre 1967; Fritz 1987). Brott av den typen introducerades i nordisk lagstiftning under 1200-talet.⁶ I Magnus Lagabøtes Landslov (1274) fördömdes brott mot land och kung som landsförräderi, och i svenska landskapslagar och stadgor från 1280- och 1290-talet – Södermannalagen och Upplandslagen, Skänninge stadga 1284, samt den äldre Östgötalagen som vi känner i dess redaktion från c. 1290 – finns också stipulationer om dödsstraff för landsförräderi och högförräderi (Opsahl 2007: 147; Sjöholm 1988: 180–181; Bjarne Larsson 1994: 30).

Kristin Drar har hävdats att Frihetsbrevet från 1319 (DS 2199), som utfärdades efter det svenska riksrådets val av Magnus Eriksson till kung, förutsätter att idén om upprors rätten var giltig i 1300-talets Sverige.⁷ Kanske är den viktigast som tecken på

⁶ Se Hyams 2010: 158–159 om den romerska rättens introduktion i det medeltida Europa och utpekandet av brottsliga handlingar – som tidigare ansetts för legitima försvar av rättigheter och hämnd för oförrätter – vilka kungar i allt högre grad valde att dra inför rätta.

⁷ Drar 1980: 35. Hennes argumentation har på goda grunder ifrågasatts av Hervik 2012a: 114–119. Att Matts Kettilmundsson, rikets drots, varit upprorsledare mot den fördrivne Birger men ändå nämns först bland världsliga herrar i Frihetsbrevet, är inget bevis för att upprors rätt omhuldades av riksrådet. Däremot har i slutändan föreställningen funnits, och den försvaras implicit i Frihetsbrevet (DS 2199), vars utfärdare i likhet med Magna Cartas (1215) utfäster sig

att riksrådet som interimis- eller förmyndarregering söker etablera nya juridiska principer under en period mellan två kungars myndiga regeringsperioder.⁸ Liksom merparten av lagstiftningen under perioden framställs den mindre som en nyordning än som en återgång till gammal god sedvänja, ämnad att stävja den oordning som uppkommit.⁹ Än viktigare är förstås kungaförsäkran eller handfästningen, som innebar inskränkningar av kungens makt och auktoritet – i Danmark en regelrätt företeelse – i Sverige bäst exemplifierad med Albrekts av Mecklenburg kungaförsäkran 1371.¹⁰

Jag är således inte övertygad om att det är just fejdkulturen frälset upprätthåller, när de reser sig mot kungamakten, exempelvis mot Birger Magnusson 1318 (Bagge 1999: 318–319), och som skapar spänning mellan aristokratin och kungamakten under hög- och senmedeltid. Erik Opsahl menar att fejdelement från den politiska kulturen kopplades in i konflikter med kungamakten, och att det aldrig var långt från aristokratin fejder till möjligheten att vända dessa mot kungamakten (Opsahl 2007: 151). Dels anser jag att skillnaden mellan situationen år 1250 och på 1330-talet var större än Opsahl försöker påvisa, och dessutom menar jag att vi får vara försiktiga med att osynliggöra idéer om motståndsrätt genom att se alla konflikter som involverade stormännen som del av en aristokratisk fejdkultur. Rätten att bedriva fejd är inte densamma som motståndsrätten.¹¹ Motståndsrätt handlar i första hand om rätten att emotsätta sig en regim som uppfattas som orättfärdig eller tyrannisk (Hervik 2012a: 115–119; jfr Ferm 1993); det är alltså frågan om att reglera en vertikal social relation, och det är denna rätt som kungamakten försökte inskränka genom lagstiftning kring högförräderi.¹² Både kungliga lagstiftningsinitiativ och aristokratiska värderingar

att försvara riket mot ytterligare kränkningar av friheter och rättigheter, för dess gemensamma nytta. Upprorsrätten tycks också försvaras av den svenska *Konungastyrelsen* (c. 1330–1350): *Um styrilsi kununga ok höfþinga*, 17.

⁸ Bjarne Larsson 1994: 34–35 nämner också den s.k. ”Valstadgan” 1335 som ett exempel på Magnus Erikssons förmyndarregerings lagstiftande verksamhet.

⁹ Angående motiveringen till och syftet med lagstiftningen under perioden, se Bjarne Larsson 1994: 45–47.

¹⁰ DS X 75. Om denna urkund, se Engström 1935: 167–180; Hildebrand 1896: 84–85. För kungaförsäkningar allmänt, se Liedgren 1960. Se även Westman 1904: 186–197 (Exkurs II).

¹¹ Om förändringar i formen för konfliktlösning i och med kungamaktens större auktoritet från 1200-talet, se ex. Crouch 2019: 217.

¹² Man kan tillägga att idéer om förräderi spreds även genom andra texter än lagstiftning, exempelvis didaktisk litteratur inom furstespeglarnas genre, såsom den norska *Konungs skuggsjá* från 1200-talets mitt. Hur långt dessa föreställningar fick genomslag i praxis är omtvistat. Jfr Orning 1997: 9–10.

pekar alltså mot en särställning för denna kategori handlingar; för kungen i avsikt att kunna bestraffa dessa hårdare, för aristokratin eftersom det legitima motståndet uppfattades som en rättighet som måste försvaras.

Rätten till fejd utsattes också för inskränkningar – i Sverige tydligast med de av Birger jarl instiftade edsöreslagarna, senare Alsnö stadga 1280 och Skänninge stadga 1284 (Bjarne Larsson 1994: 22–31; Fritz 1987: 102) – men detta uppfattar jag mer som en fråga om möjligheter att söka upprättelse för oförrätter som begåtts mot en, oftast i horisontella sociala relationer. En sådan generalisering täcker självklart inte in alla tänkbara fall, men den visar någorlunda väl hur aristokratiskt motstånd mot kungamakten skiljer sig från en intern aristokratisk fejdkultur. Det är denna distinktion vi riskerar att utsudda genom att använda alltför vaga och vida definitioner av fejd. Givetvis fanns inte ett helt avgörande brott som utplånade alla drag av äldre politisk kultur i och med statsbildningen. Det var en långtgående process, där olika aspekter av den äldre modellen var fortsatt funktionella i varierande grad.¹³ Klart är att något som liknar den tidigmedeltida fejden även under hög- och senmedeltiden fortsatte blossa upp, trots att kungamakten gjorde flera försök att begränsa ”privat krigföring”. Det dröjde till den tidigmoderna perioden innan ett verkligt monopol på legitim våldsutövning knöts till kungamakten.

Frågan är emellertid om konflikterna löstes inom- eller utomrättsligt. Kan de betraktas som delar av en fejdkultur (hur normstyrd denna än var), eller som konflikter som påtagligt reglerades av lag och rätt (jfr Österberg 2007: 153–160)? Dessa rättsuppfattningar kunde sedan vara stadda i konstant förändring, öppna för debatt och omförhandling. I praxis hanterades dessa konflikter inte alltid i enlighet med teorin. Det kan vara rimligt att anta, i enlighet med August Aronsson, att ”fejdens sociala logik” i någon mån genomsyrade även andra konflikter (Aronsson 2017: 138) – om en fejdkultur varit förhärskande har den givetvis inte uttraderats i ett svep. Däremot går det inte att likställa konflikter mellan kungamakt och aristokrati i 1300-talets Sverige eller Norge med lokalt förankrade rättssaker eller stridigheter mellan aristokratiska fraktioner som inte påverkade politiken på rikspanet – det ger en missvisande bild av den övergripande historiska utvecklingen.

De aristokratiska resningarna uppfattades länge som legitima politiska handlingar. I en processuell förändring av den politiska kulturen och kungaideologin förändrades innebörden av motståndet mot kungamakten. Där drogs en linje mellan vissa former av motstånd som var acceptabla och dem som kom att betecknas som majestätsbrott. Det syns redan i skildringen av konflikten mellan Skule Bårdsson och

¹³ I England kan vi se hur feodala principer och rättslig uppfattning (om vasallförhållandet mellan kungen och hans vasaller) samexisterar med senare kodifierad lag, och hur pragmatiska skäl avgör vilka principer man anför; jfr Strickland 2012: 171, 179–183.

Håkon Håkonsson i *Håkonar saga Hákonarsonar*, där eskaleringen av konflikten till slut skapar en situation vari jarl Skules handlingar kommer att betecknas som förräderi (Bagge 1996: 113–114 jfr Orning 1997: 14–17). Huruvida Skules aktioner var en reaktion på en målsättning från kung Håkons sida att försvaga hans ställning är svårt att avgöra, men säkert är att Skules handlande av kungen utmålades som illegitimt, och att detta åtminstone på sikt fick konsekvenser för den politiska praktiken (Bagge 2010: 282–289).

Den kvalitativa skillnaden mellan olika motståndsytringar gör sig gällande också i historikers argumentation kring konflikterna mellan de norska stormännen och Magnus Eriksson på 1330-talet. Erik Opsahl har hävdad att det faktum att Erling Vidkunsson, Havtoresönerna och de andra stormännen lyckades behålla prominenta positioner i riksstyrelsen efter sina motståndsytringar pekar på att detta var en del i en fejdkultur (Opsahl 2007: 143–145). Egentligen handlar det om hur långt man kunde gå i motståndet mot kungamakten utan att det uppfattades som en utmaning mot den rådande ordningen, och givetvis också om pragmatiska överväganden från kungens sida.

Det kan vi hitta stöd för i källor från senare delen av Magnus Erikssons regim, då han samregerade med sonen Håkon Magnusson i Norge. I ett par brev från 1370-talet omnämns de två riddarna Bengt Filipsson och Karl Ulfsson som de bägge kungarnas sanna fiender och förrädare (*nostri veri et publici proditores et inimici*) (DS 9051; DS 9045). Denne Karl Ulfsson (Sparre av Tofta) skall enligt osäkra uppgifter ha varit en av de svenskar som 1360 dödade kung Magnus landsflyktige gunstling, hertig Bengt Algotsson, vid Rönneholm i Skåne (Gillingstam 2003–2006). Enligt Visbykrönikan lär Karl Ulfsson ha varit ett av de riksråd som landsförvisades för sin roll i Håkons ”uppror” mot Magnus Eriksson. Han har därefter spelat en roll, politiskt såväl som militärt, för Albrekts av Mecklenburg maktövertagande i Sverige (Odelman & Melefors 2008: 47). De har alltså med vapenmakt stöttat en rival till kung Magnus och hans avkomma. Troligen är det detta förräderi som lett till de namn med vilka Karl Ulfsson och Bengt Filipsson benämns i de berörda breven. Lojalitetskonflikter har givetvis varit legio i en tid då strider föregått mellan flera tronpretendenter, däribland under Albrekts tid vid makten, då Magnus Eriksson fortfarande var i livet.

Rikets rätt och nytta

En tydlig skillnad görs i allmänhet mellan 1200- och 1300-talets resningar, då 1300-talets konflikter behandlas som ett avbräck i stormännens regionala maktkamp och som en strid om kronan mellan olika pretendenter (Hallenberg & Holm 2016: 129–

137). Även tronföljdsstridigheter kunde dock ofta vara något mer än bara en strid om vem som skulle inneha kronan. Trots att det slutgiltiga målet stundom var att avsätta kungen måste vi ta fasta på vad dessa aktioner kommunicerade: kritik mot kungen. I de fall vi har bevarade besvärsskrifter från konflikterna kommer de politiska värderingar som förorsakade kritiken till uttryck. Ofta var de ekonomisk-politiska, men det fanns en hel rad motiv bakom resningarna.

Det finns en avgörande skillnad mellan att föra fram kritik mot den rådande regimen (även med våldsmedel) och att rikta direkt våld mot kungens person. Denna distinktion är också glidande, i och med att så stora resurser lades på att förändra den juridiska innebörden i motståndet mot kungamakten. Hur kan vi rimligtvis avfärda betydelsen av de begrepp och den argumentation som maktspelarna själva använde sig av i den period vi undersöker? Genom att bortse från hänvisningar till kungamakten, kronan och riket och behandla perioden som "för-statlig" negligerar vi betydelsen av den retorik som användes och de mentala föreställningsramar som omgav det politiska agerandet.

Ta som exempel Erik Magnussons brev av den 17 oktober 1356, utfärdat i Kalmar:

Kärom wii dett firi Gudi, biscopum och clerkom, riddarum och swenum, köpmannum och allom Swerikis almoga, att wij och cronan i Swerike[,] till huilka wij ärom af edrum nådom walder, och efte allom rikesens gamla rätt medh samtöcht aldra Swerikis manna till konungh dömde[,] ärum, storlika scadde i ty, att kronan är sundrad och åthskild, och hafuir mist dön hws ok land, som Gudi måtte mycken hedhir af göras, och cronan af thera misto hafwir störstan skada för landena wärio skuldh och christendomens ökilse, och oförwinnelikin skada[,] som eij åht enust wij, vtan än wåre efterkommanda och alder Swerikes almoge ther af hafuum, huilken landh medh husum och almoga hafuer och hindrar för oss wår och cronona fiende och richzens skadaman Bendichter Algotson å mothe allom rikisins rätt och sidwenio, Ty bidiom wij idher och allan Swerikes almoga för Gudz och rättzsins skuldh, och biudom hardelika huarior manne wider liiff och godz, egh åht enust före wåra skuldh, vtan cronona hedher och egh sundringh, almogans tunga och gagne skuldh, att I oss och wårom hullom rikesins mannom, som oss styrckiande ärw, hielpen till rättz att wreckia then vrätt som then förnempder Bendichter Algotson hafuer oss giortt och cronone i Swerike, huiliken wij vntsägiom och alla hans hielpara nw medh tesso breffwe, här och huar wij eller wåra män eller hielpare yfuir han komma, [...]
(DS 5656).

Att kalla brevet för en ”personlig fiendskapsförklaring” är missvisande (Aronsson 2017: 85–86). Det rör sig inte om en privat konflikt eller en personlig tvist. Både vad gäller innehållet i dokumentet, den retorik som utnyttjas, och vad vår kunskap om kontexten förtäljer, är det uppenbart att konflikten rörde frågor som var av allmän natur, att begrepp som ”rikets rätt och sedvänja” var den diskursiva brännpunkten, och att konflikten handlade mer om maktfördelning och rättsliga principer än personlig oförrätt.

Detta förhindrar givetvis inte att även kungasonen Eriks heder kan ha upplevts skymfad. ”Men vilken konflikt som helst och vilken kränkning som helst av en persons heder och ära, är väl knappast identisk med fejd?”, för att låna Eva Österbergs (2007: 156) ord. Väl att märka är att denna fiendskapsförklaring framställs i termer av det Robert Bartlett skulle kalla ”dödlig fiendskap” (*mortal enmity*) (Bartlett 2010: 197–212; Bennett 1998: 128–129, 136–137). Det är ett begrepp som bättre går att förankra i källmaterialet än fejdbegreppet, och som visar på sammanhanget mellan de politiskt-kulturella normer som rådde och politisk och militär praxis. Paul Hyams har visat hur revolter beskrevs av medeltida historiker såsom Orderic Vitalis i termer av personliga tvister; det är inte fullt och fast vad som sker i dessa skandinaviska konflikter (Hyams 2003: 127–130). Går vi till tidens berättande källor förekommer förstås detta, men det är talande att diplomaterialet framställer liknande konflikter i andra termer, där *riket* spelar en framträdande roll, långt mer viktig än den personliga fiendskapen.¹⁴ Det är betydelsefullt att kronans och rikets ära är mer framträdande än Eriks egen i detta undsägelsebrev.¹⁵ Konflikten handlar inte uttryckligen om en personlig osämja, utan om att avstyra ett beteende som är skadligt för riket i gemen. Detta kan ses som retorik som döljer andra maktanspråk, men det vore knappast möjligt för vilken storman som helst att använda sig av denna terminologi. Högfrälset som grupp har emellertid, under 1300-talet, anammat denna retorik. Ändå är det centralt för det medeltida politiska språkbruket att de personliga konfliktlinjerna, fiendskaperna och allianserna fortsatt hade en stor betydelse, trots att ideologiska, terminologiska och reella förskjutningar skett.

Eriks brev ekar på många sätt det så kallade Frihetsbrevet från 1319, utfärdat i samband med att Magnus Eriksson valdes till svensk kung och en förmyndarregering, ledd av drotsen Matts Kettilmundsson kom till stånd (Schück 2005: 46–51; Ferm & Fritz 1990: 277–278). Argumentationen är likalydande: den svenska kronan och all-

¹⁴ Jfr *Hákonar saga Hákonarsonar* och dess redogörelse för konflikten mellan de upproriska folkungarna och Birger Magnusson jarl: Sturla Þórðarson 1977: 272. Se därom Line 2007: 125–126.

¹⁵ Om undsägelsebrev i svensk senmedeltid, se Reinholdsson 1998: 233–246; Aronsson 2017: 83–87.

mogen har lidit svårt av orättvisor som försiggått under den avsatte kung Birgers regering och det efterföljande inbördeskriget. Nu framställer sig riksrådet som garantier för lag och ordning och god sedvänja. Denna urkund har ofta lyfts fram som ett väsentligt konstituerande dokument för det svenska rådet som just ett *riksråd* (då det tidigare varit kungens råd i första hand), och som ett aristokratiskt dokument som försvarar det kyrkliga och världsliga frälsets position och rättigheter. Samtidigt säger sig rådsherrarna vara måna om hela rikets gemenskap och att allmogen inte skall utsättas för några kränkningar, och att dessa skall tillfrågas innan extra pålagor påförs dem (DS 2199). En del av detta idéinnehåll kom senare att stipuleras i den kungaförsäkran Albrekt av Mecklenburg nödsakades avge 1371.¹⁶

Den mest intressanta aspekten av detta är att högfrälset har övertagit en kunglig retorisk figur. Istället för kungamakten som rättvisans garant, som beklagar sig över stormännens framfart och destruktiva tendenser och stiftar fridslagar för att beskydda folket, är det här frälset självt som står som rikets och folkets beskyddare. De säger sig vilja bevara gammal god sedvänja och verka för det allmänna bästa. Detta har slagit igenom nästan precis samtidigt i Sverige och Norge, vilket kommer till uttryck i två viktiga dokument från 1319 respektive 1323.¹⁷

I Norge utsågs drotsen Erling Vidkunsson 1323 till rikets förman, vilket stipulerades i ett dokument från den 20 februari (DN VII 100; Helle 2017). Då hade man brutit med hertiginnan Ingebjørg, den svenske Erik Magnussons änka, och befäst riksrådets position (Christensen 1980: 42–46). Man vände sig mot den respektlöshet mot lag och rätt som uppvisats och mot det man uppfattade som olaga pålagor och allmän ofrid. Den nya, rättmätiga, styrelsen skulle vara riket till nytta och komma var man till del: *Jatade hann oss oc allum a fyrnæfndu þingi, at hann skall alla luti sua gera i þeim formannzskapp, sem varom herra konongenom er mest ara oc gagn, oc riki hans nytsamlegazst, oc att huar maðr meghe lagha oc sinna rettynda niota* (DN VII 100). Det är, som Sverre Bagge påpekat, en skicklig legitimering av de åtgärder som vidtagits, men också ett sätt att lyfta fram det *nyttiga för riket* som ligger i det att var man får åtnjuta lagar och sina rättigheter (Bagge 2010: 357–358). I mångt och mycket tycks konflikten ha handlat om den riktning utrikespolitiken tagit under de senaste åren, möjligen särskilt om en eventuell upplösning av personalunionen (kongefelleskapet) med Sverige (Jón Viðar Sigurðsson & Riisøy 2011: 206–207). På så sätt genljuder eden som avgavs till kung Håkon före hans död, troligtvis av de tilltänkta

¹⁶ DS X 75. Se härom Hervik 2012a: 199–209.

¹⁷ Även i Danmark kring samma tid: Kroman 1980 (utg.), *Danmarks middelalderlige annaler, Cronica Sialandie*, 1320; Hervik 2012a: 66.

blivande förmyndarna, där man lovar att hålla samman för att stärka riket och rikets rätta arvinge (DN I 156: *saman haldast rikinu till styrkiar ok rettom efuingia rikissins*).

Det fanns alltså en möjlighet för stormän att representera riket i frånvaro av en myndig kung. En nödvändig beståndsdel i detta är att det inte är kungen som person utan *riket* som kräver lojalitet. I vissa lägen kunde lojaliteten mot riket övertrumfa lojaliteten mot kungen. Har det varit en medveten strategi från högfrälsets sida att försöka motverka kungens krav på ovillkorlig trohet gentemot honom genom att uppvärdera lojaliteten mot riket och det allmänna bästa? Samma handlingar kunde framställas som å ena sidan uttryck för en gammal god sedvänja – det legitima motståndet mot inskränkningar från kungamaktens sida – och å andra sidan som försvar för rikets gemenskap, ett begrepp och en föreställning som tidigare framförts i syfte att legitimera kungamaktens auktoritet över rikets samlade territorium och folk.

Det har funnits en föreställning om förväntad lojalitet gentemot kungen under den här tiden, som skilt sig från idén om att vara edsvuren till en herre (Strickland 2012: 164–165). Vad denna lojalitet innebar var emellertid inte konstant, utan fluktuerande och kontextuellt, som Hans Jacob Orning (2008: 5–10, 174–181, 192–199, 321–322) har visat. Idealet om lojalitet fungerade olika i praxis från situation till situation, och vi kan således inte fastslå en gång för alla vad som borde ha räknats som oförläpigt eller upproriskt agerande gentemot kungen under hög- och senmedeltid i Skandinavien, eller vad som tillät ett potentiellt återinträde i kungens tjänst.

Anklagelser om förräderi kunde ofta ha sin upprinnelse i kolliderande politiska värden eller lojalitetskonflikter.¹⁸ Det är helt klart att den lojalitet kungen förväntade sig inte alltid motsvarades i praktiken. Däremot kan vi även i konkreta politiska skeenden visa att troheten mot kungen värderades högt – även från undersåtarnas sida – och användes som ett förhandlingsmedel. Ett sådant exempel är det brev från januari 1367 som Gerhard Snakenborg fått av kung Magnus vid återlämnandet av Axvalls slott i dennes besittning, som enligt dokumentet skulle användas som lösen för att möjliggöra kungens frigivning. Detta brev från "Norges kung" (*rex Norwegie*) har alltså utverkats av Albrekt av Mecklenburg under Magnus fångenskap (Authén Blom 1992, 2: 381, 455 n. 7). För att upprätthålla hans heder intygas att Gerhard i sitt agerande varit en trogen, god och laglydig man och tjänare (*fidelis, bonus et legalis homo et seruator*) och att detta inte i framtiden skall klandras honom (DS 7490). Trots att dokumentet är upprättat i en situation då lojaliteten var bristande, är det också betydande att just troheten gentemot Magnus måste försvaras i skrift.

¹⁸ Om politiska värden, se Halman 2007: 305–310.

Rättmätiga resningar och konstitutionella reformer

Det kungamakten i de nordiska länderna lyckades genomföra tidigare än våldsmonopol var att förändra betydelsen av att vända sig med våldsmedel mot kungen. Det började helt säkert som en ideologisk förändring, men den understöddes av kungamaktens verkliga maktmedel. Vi kan se hur stormän i flera riken fortsatte rikta kritik mot kungar och i många fall ledde detta till öppna konfrontationer. Under en övergångsperiod uppfattades detta fortsatt av många som en rättfärdig form av motstånd. Sakta men säkert påverkades emellertid den politiska kulturen.

Att föreställningen om uppror funnits tidigare än det lagstadgats i skrift mot sådana handlingar är sannolikt – men kungamakten sökte under 1200-talet flytta gränsen mellan rättfärdigt motstånd och högförräderi. Folkungarnas uppror i 1200-talets Sverige är exempel på handlingar som av kungamakten uppfattats som illegitima men som även in på 1300-talet i somliga kretsar ansetts vara rättfärdiga politiska aktioner (Se Lönnroth 1959). Det blir tydligt i *Erikskrönikan* från 1320-talets början (Pipping 1963: vv. 246–271; Line 2007: 125–129). Här framställs inte folkungarnas (*folkunga rote*) strider mot kungamakten i termer av uppror, trots att de uppenbarligen behandlats sålunda av representanter för kungamakten (Pipping 1926: 43–50). Källäget är svagt, men det är uppenbart att kungamaktens konsolidering och den begynnande centraliseringen – kanske särskilt skattefrågor till en början – var upphov till flera av dessa konflikter. Då Birger jarl efter segrarna vid Sparrsätra 1247 och Herrevadsbro 1251 lät avrätta ledare för folkungarnas parti och driva andra i landsflykt agerade han i enlighet med en i Sverige ny rättslig uppfattning om vad det rättmätiga straffet borde vara för att vända sig mot sin kung med väpnat våld. Avrättningarna av Filipssönerna 1280 kunde liksom avrättningen av Torgils Knutsson 1306 hänvisa till stöd i den romerska rätten. Detta var enligt Kristin Drar, vid sidan av kungamaktens godtyckliga beskattning, en av de från frälsets perspektiv negativa utvecklingar som man ville sätta stopp för med Frihetsbrevet 1319 (Hjärne 1951: 68–78, 102–114; Drar 1980: 29). Birger jarl ges inte stöd för detta hänsynslösa agerande av *Erikskrönikans* författare.

Det har funnits medel för stormännen att kritisera kungens politiska beslutsfattande, som inte med nödvändighet uppfattats som illegitima eller oförlätliga av kungen. Däremot har en kvalitativ skillnad införts i förståelsen av detta legitima motstånd och det som stämplades som uppror. Detta var handlingar som otvetydigt syftade till att skada kungens ställning eller omkullkasta honom.¹⁹ Denna kvalitativa skillnad är givetvis resultatet av en process, pådriven av ideologiska imperativ, och

¹⁹ En gradering av upprorsbrotten gjordes också i svensk lagstiftning. Se Hjärne 1951: 42, 68; Fritz 1987: 102–104.

det tog tid innan de blev accepterade inom den politiska kulturen. Från 1200-talets mitt till 1300-talets mitt inträdde dock en stor förändring. Vi skulle ha svårt att betrakta kung Håkon Magnussons stämpling av Karl Ulfsson som förrädare som en för tiden lika motbjudande handling som jarl Birger Magnussons avrättning av folkungarnas ledare.

Vi kan kanske inte ofta tala om renodlat konstitutionella konflikter, men det finns tillräckligt källmaterial för att konstatera att konflikterna under både 1200- och 1300-talet i ökande omfattning kom att handla om regleringar av beskattning, lags-tiftning, arv- eller valkungadöme och annat, framförallt i form av vilket medgivande som krävdes av rikets råd och menighet, mer än privata besvär eller direkt maktkamp mellan kungen och enskilda stormän. Snarare än att beröra relationen mellan kungen och en enskild storman, kom fler av konflikterna att röra sig i mer allmänna termer kring relationen mellan kungen och stormännen som "korporation" och representanter för rikets gemenskap (*communitas regni*) (Hervik 2012a: 46; jfr Reynolds 1997: 318–319).

Vi behöver inte tolka det faktum att aristokratin framställer sig som representanter för riket och identifierar sina intressen med det allmänna goda som att det bekräftar existensen av en svensk eller norsk nation; snarare visar det hur aristokratin (här både den världsliga och andliga i samspel) anammat en retorik som ger deras roll i riksstyrelsen en tyngre legitimitet. Som enhet har högfrälset, eller riksrådet, formulerat en kritisk bild av det närmast förflutna, som i sig innebar en kritik av kungamaktens utövare, och en gemensam vision av det kommande. Den grundar sig på en uppfattning om sedvana och rätt, om lojalitet i första hand mot riket, och på politiska värden som hade sin upprinnelse bland rikets aristokrati.

Detta ser vi också i en annan konflikt som Opsahl har berört i samband med diskussionen om fejder i slutet av högmedeltiden i Norge: de norska stormannaresningarna mot Magnus Eriksson på 1330-talet (Opsahl 2007: 144–145; Authén Blom 1992, 1: 106–135). Vi har inte tillgång till några bevarade dokument som explicit motiverar stormännens handlingar vid detta tillfälle, exempelvis vad som låg bakom Erling Vidkunssons och Havtoresönernas vägran att överlämna Tønsberghus till kungen eller att Ivar Ogmundsson och Sigurd Havtoreson satte sig i besittning av Akershus 1338. Det är emellertid en väl etablerad hypotes att kungens beslut julen 1332 om att inskränka aristokratin rätt att hålla edsvurna män spädde på missnöjet mot kungens styre. Kanhända kan också det norska riksrådets beslut att ställa sig bakom Magnus' yngre son Håkon som tronarvinge (vilket i praktiken innebar ett frångående av den norska arvsföljdsordningen) ses som ett steg i riktningen mot valkungadöme och därmed ett norskt riksråds ökade inflytande i väsentliga angeläg-

enheter (Helle 1995: 225–226; Authén Blom 1992, 1: 114). Vad som är tydligt är att delar av stormannaskiktet agerade som grupp, med gemensamma mål och i syfte att påverka kungens direktiv och sin egen maktposition. Detta är svårt att förena med bilden av konflikten som likställd med interna konflikter mellan enskilda stormän eller idén om att aristokratins agerande i dessa fall bär tydliga spår av fejdkulturen (Opsahl 2007: 143–145).

Gemensamma mål och politiska värden

Vi kan sällan med säkerhet konstatera att majoriteten av aristokratin har samlats kring ett gemensamt mål eller ställt sig bakom en ansats till motstånd mot kungamakten. Sverre Bagge lyfter fram Jerker Roséns studie av brödrastriderna i Sverige i början av 1300-talet som ett exempel på hur, efter hertig Eriks och Valdemars död, det världsliga frälset uniformt reste sig (i spetsen för en bredare folklig resning) och störtade kung Birger Magnusson, som gick i landsflykt. Att aristokratin oftare var splittrad i partibildningar innebär emellertid inte att politiska värden som kan knytas till gruppintressen bland högfrälset inte varit närvarande i andra konflikter (Bagge 1999: 318–319; Rosén 1939: 299).

Opsahl gör mycket av det faktum att de norska stormännen lyckades återgå i kungens tjänst och behålla sin plats i rikets toppskikt, men det är knappast unikt, och det bevisar inte att deras handlingar inte uppfattades som omstörtande (Opsahl 2007: 144). Troligtvis har det att göra med att möjligheten till förlikning oftast fanns tillstädes i det längsta. Matthew Strickland har visat att i de fall upprorsmän självmant gav sig brukade dödsstraff eller svårare kroppsstraff undvikas (Strickland 1996: 242). Det kan också vara tecken på att idén om en skillnad mellan högförräderi och smärre förräderi (*high and petty treason*) vunnit insteg, vilket även i Sverige gett avtryck i det juridiska källmaterialet (Strickland 2012: 168; Fritz 1987: 101–105). I mångt och mycket måste förklaringen vara att stormännen var vana att använda våld som strategi för att få till stånd de förhandlingar de eftersökte; det var ett förhandlingsmedel för att påverka kungen att acceptera deras förslag eller åtminstone ta dem i beaktande (Crouch 2011: 103–104; Valente 2003: 41–42). Att dessa strategier skulle få stormannaresningarna att konkret efterlikna fejdens struktur är givetvis inte otänkbart, men det ideologiska ramverket var ett annat, och det måste även aktörerna själva ha varit medvetna om.

Sverre Bagge har frågat sig huruvida konflikterna på 1330- och 1340-talen tyder på en ökande rivalitet mellan kungamakt och aristokrati eller om det som ligger bakom utvecklingen istället är en aristokratins konsolidering (Bagge 2010: 360–365). Sannolikt pågår bägge dessa processer samtidigt, och i samklang. Denna kon-

solidering bör ha ett samband med gemensamma politiska värden. En av dessa, *nativism*, var en huvudsakligen aristokratisk angelägenhet under en viss period (Grohse 2017: 219–244). Det verkar som att motståndet mot att utländska gunstlingar, riddare och adelsmän, fick inflytande i det svenska riket var ett skäl till motstånd mot kungamakten redan vid 1200-talets konflikter. Det fortsatte spela en viktig roll under resten av medeltiden, inte minst i konflikten kring Albrekts position som kung och under Kalmarunionens tid (Sjöstedt 1954: 220; Nordquist 2017: 438–445). I synnerhet har *Erikskrönikan* bidragit med den tolkningen, att det var Magnus Birgerssons förkärlek för utländska gunstlingar, som var en av orsakerna till Filipssönernas resning 1278, förknippat med den partibildning som kallas de äkta Folkungarna (Pipping 1963: vv. 998–1093; Pipping 1926: 346, 351–352). Forskare har sett denna aspekt av resningen, som förvisso har svagt dokumentärt stöd, men som även rent fysiskt riktade sig mot utländska män (man lät fångsla drottningens far greve Gerhard av Holstein, och den danske riddaren och kungagunstlingen Ingemar Nielsen dödades), som tecken på att konflikten hade att göra med kungens försök att inskränka och kringgränna det svenska världsliga frälsets inflytande på riksstyrelsen (Westman 1904: 62–63; Pipping 1926: 351).

Även i Norge förekom frekventa försök att hindra utländska män att besitta positioner i riksstyrelsen, att inneha borgar eller län (*sysler*). Inte minst blev detta aktuellt i samband med att personalunionen mellan Norge och Sverige ingicks då Magnus Eriksson ärvde den norska kronan och valdes till svensk kung (Benedictow 1971: 19–20). Vi ser uttryck för detta i det vittnesbrev som utställdes 1319 om åtta mäns ed till kung Håkon Magnusson om riksstyrelsen, vilken sannolikt avgavs av medlemmar av det blivande förmyndarstyret före kungens frånfälle.²⁰ Det har tidigare betraktats framförallt som ett önskemål från kungens sida om att behålla Norge i norska mäns händer, men Tor Einar Fagerland har påpekat att det snarare handlade om stormännens önskan att avstyra oönskad konkurrens. Vi måste nog tänka oss att denna ed, i likhet med Håkons tilläggslagstiftning kring tronföljden och förmyndarstyret 1302, tillkommit i samråd med rådet (Fagerland 2005: 198–199; Rosén 1939: 330).

Denna tendens ser vi även tydligt uttryckt vid 1320-talets början, under Magnus Erikssons omyndighetstid, då riksrådet enligt en överenskommelse i Skara 1322 förbjöd utländska stormän att vistas i Sverige och förpliktigade sig att bekämpa den som utan rådets samtycke kallade in utlänningar eller knöt till sig utländska partier (DS 2339) – liksom i Albrekts kungaförsäkran ifrån 1371 (DS X 75; Christensen 1980:

²⁰ DN I 156. Helle 1995: 221. Se även *Norske middelalderdokumenter* 1973: 292–297 (nr 67): *einga utlenska mæn indræga til at hafua buss syslur rada, ædr nokot ifuir bodh ifuir Noregs konongs þægnna huarke i vmægd erfuingia rikisens ædr sidan han er fultidhar.*

45). Försvaret av den exklusiva rätten för infödda män att inneha viktiga ämbeten och poster inom rikets styrelse och förvaltning kom också att motsvaras av ett försvar av inländsk lag och rätt, vilket Erik Opsahl nyligen uppmärksammat (Opsahl 2018: 388–394). Både kunglig lagstiftning och aristokratiska initiativ såsom Frihetsbrevet gjorde gällande att det var gammal god sedvänja man försvarade (Bjarne Larsson 1994: 45).

Under 1300-talets senare skede, och under 1400-talets resningar, är det möjligt att identifiera att denna retorik har spridits till bredare folklager. 1371 reste sig menigheten i Hälsingland (med Medelpad och Ångerland), samt ovan skogarna Tiveden och Kolmården, mot Albrekts av Mecklenburg styre i Sverige, sade sig vara villiga att återta Magnus Eriksson som kung, och uppmanade riksrådet att liera sig med dem (DS X 1; DS 9073). Det är lag och rätt bondemenigheten i första hand säger sig vilja återupprätta. Vid denna tidpunkt ligger deras retorik inte långt ifrån den riksrådet upprepade gånger nyttjade, inte minst i Albrekts kungaförsäkran från samma år (DS X 75).

Avslutning

Utvecklingen i stort hänger säkerligen ihop med att delar av de nordiska ländernas aristokratier omfamnade statsbildningen och de nya möjligheter som de representativa församlingarna och ämbeten i kungens närhet kunde ge, och i förlängningen de representativa församlingarnas allmännare breddning (jfr Watts 2009: 234–238). Kanske är det inom den utveckling som syntetiseras av Sverre Bagge under beteckningen institutionalisering av aristokratin som deras roll som representanter för riket bör förklaras, dvs. omformeringen av råden från kungliga råd till riksråd.²¹

Eventuellt är det inte nödvändigt att tänka sig att institutionaliseringen av riksråden driver på en konstitutionell förändring och en ideologisk formeringsprocess. Det är också rimligt att föreslå att den ideologiska formeringen hos aristokratin som grupp är en viktig faktor i att möjliggöra den process i vilken kungens råd i de skandinaviska kungadömena blir riksråd – konstituerandet av en politisk gemenskap.²² Att ideologin enbart skulle vara ett sätt att legitimera de förändringar som redan inträffat är ett förenklat synsätt. Det kan gälla i somliga fall, men det finns också fall som pekar i en annan riktning. Idén om stormännen som representanter för riket – beskyddare av det allmänna bästa – kan ha föregått den tydligare in-

²¹ Bagge 2014: 147–150. För svensk del, se framförallt Schück 2005: särskilt 27–34 för den formativa perioden.

²² För en diskussion av Frihetsbrevet och lagstiftningen i en process av (svensk) identitetsformering och konsolidering av gruppidentiteter, se Nordquist 2017: särskilt 433–435, 442–444.

stitutionella prägel som dessa representativa församlingar fick under senmedeltidens lopp. Dessa idéer förekom långt före den aristokratiska republikanism och rådsinstitutionalisering som förevisats i studier av Herman Schück och Sven Ulric Palme (Schück 1984; Palme 1949: 203–276).

Frode Hervik har lyft fram Norge som ett exempel där utvecklingen skiljer sig från den konstitutionella inriktningen i Sverige och Danmark och flera andra europeiska riken, däribland England. Han påpekar att inga konstitutionella dokument i likhet med de danska handfästningarna (med början 1282) och det svenska Frihetsbrevet (1319) utfärdades i Norge före 1400-talet (Hervik 2012b: 147–148). Denna bild behöver nyanseras. Det måste sägas bero på hur vi definierar detta begrepp. Det finns flera exempel på hur Norge också präglades av en politisk kultur där stormännens roll i den konstitutionella utvecklingen var framträdande. Vi har sett hur stormännens politiska agerande var reaktioner på beslut från kungamakts sida som sökte förändra deras lagstadgade rättigheter eller rådande rättslig praxis (Jfr Dørum och Holberg 2017: 241–242, 296, 302, 316). Lagstiftningen skall inte ses som något en gång för alla fastlagt som alla politiska aktörer hade att förhålla sig till. Nya lagar och förordningar var liktydiga med andra diskursiva politiska utsagor; kungamakten var tvungen att kunna sätta makt bakom sina ord för att genomföra sina ideologiskt präglade projekt.

Stundtals var detta inte möjligt, då aristokratin såg det som sin uppgift att använda de medel som stod dem till buds för att påverka kungen i den riktning de föredrog. Det är emellertid, i min mening, viktigt att skilja detta motstånd – som med viss osäkerhet kan exemplifieras under 1200-talet men säkrare under 1300-talets första hälft – från idén om en fejdkultur. De termer i vilka dessa konflikter ges uttryck, de begrepp som aktualiseras i dokument som bevarats från några av dessa konflikter, visar hur aristokratin vid denna tidpunkt tagit över begrepp och tankefigurer som präglats av kungamakten och själva gjort sig till de främsta representanterna för rikets menighet.

Bibliografi

KILDER

- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. I–XXIII. Utg. C. C. A. Lange et al. Christiania/Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt/Riksarkivet, 1847–2011.
- DS = *Diplomatarium Suecanum*. I–XI. Utg. J.G. Liljegren et al. Stockholm: KVHAA/Riksarkivet, 1829– .

- UM STYRILSI KUNUNGA OK HÖFÞINGA. Utg. Robert Geete. Normaliserad upplaga. Stockholm: Norstedts, 1878.
- KROMAN, Erik (utg.). 1980. *Danmarks middelalderlige annaler*. Köpenhamn: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie.
- NORSKE MIDDELALDERDOKUMENTER. Utg. Sverre Bagge, Synnøve Holstad Smedsdal & Knut Helle. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget, 1973.
- ODELMAN, Eva & Evert MELEFORS (utg.). 2008. *Visbyfranciskanernas bok: handskriften B 99 i Kungliga biblioteket*. Visby: Landsarkivet.
- PIPPING, Rolf. Utg. 1963. *Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1, Svenska skrifter, nr. 68, Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.
- STURLA ÞÓRÐARSON. 1977. *Hákonar saga Hákonarsonar: etter Stb. 8 fol., AM 325 VIII, 40 og AM 304, 40*. Utg. Marina Mundt. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.

LITTERATUR

- ARONSSON, August. 2017. *Löfte, twist och försoning. Politikens spelregler i 1300-talets Norden*. Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- AUTHÉN BLOM, Grethe. 1992. *Norge i union på 1300-tallet. Kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319–1380*. Bd. 1: *Kongefelleskapet med Sverige 1319–1350*. Bd. 2: *Det siste gammelnske kongedømme, 1350–1380*. Trondheim: Tapir.
- BAGGE, Sverre. 1996. *From Gang Leader to the Lord's Anointed: Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. Odense: Odense University Press.
- . 1999. "The Structure of the Political Factions in the Internal Struggles of the Scandinavian Countries During the High Middle Ages". *Scandinavian Journal of History* 24: 299–320.
- . 2010. *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway, c. 900–1350*. København: Museum Tusulanum.
- . 2014. *Cross & Scepter: The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton: Princeton University Press.
- BARTLETT, Robert. 2010. "Mortal Enmities": The Legal Aspect of Hostility in the Middle Ages". I Belle S. Tuten & Tracey L. Billado (red.), *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White*, 197–212. Farnham: Ashgate.
- BENEDICTOW, Ole J. 1971. "Norge". I *Den nordiske Adel i Senmiddelalderen: Struktur, funktioner og internordiske relationer*. København.

- BENNETT, Matthew. 1998. "Violence in Eleventh-Century Normandy: Feud, Warfare and Politics". I Guy Halsall (red.), *Violence and Society in the Early Medieval West*, 126–140. Woodbridge: Boydell.
- BJARNE LARSSON, Gabriela. 1994. *Stadgelagstiftning i senmedeltidens Sverige*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.
- BRUNNER, Otto. 1992. *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- CHRISTENSEN, Aksel E. 1980. *Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439*. København: Gyldendal.
- CROUCH, David. 2011. *The English Aristocracy, 1070–1272: A Social Transformation*. New Haven: Yale University Press.
- . 2019. *The Chivalric Turn: Conduct and Hegemony in Europe before 1300*. Oxford: Oxford University Press.
- DRAR, Kristin. 1980. *Konungens herravälde såsom rättvisans, fridens och frihetens beskydd: medeltidens fursteideal i svenskt hög- och senmedeltida källmaterial*. Diss. Lunds universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- DØRUM, Knut & Eirin HOLBERG. 2017. *Frå høvdingdøme til statsmakt i Noreg, ca. 200–1350*. Oslo: Cappelen Damm.
- ENGSTRÖM, Sten. 1935. *Bo Jonsson*. Bd 1: *Till 1375*. Diss. Uppsala universitet. Uppsala: Lundequistska.
- FAGERLAND, Tor Einar. 2005. *Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286–1319 i et europeisk perspektiv*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- FERM, Olle. 1993. "Heliga Birgittas program för uppror mot Magnus Eriksson: en studie i politisk argumentationskonst". I Alf Härdelin & Mereth Lindgren (red.), *Heliga Birgitta – budskapet och förebilden*, 125–143. Stockholm: KVHAA.
- FERM, Olle & Birgitta FRITZ. 1990. "Sveriges frihet och rätt". I Hans Aili, Olle FERM & Helmer Gustavson (red.), *Röster från svensk medeltid*, 277–278. Stockholm: Natur och Kultur.
- FRITZ, Birgitta. 1987. "Spår av en förlorad stadga från 1200-talet?" *Arkivvetenskapliga studier* 6: 95–106.
- GILLINGSTAM, Hans. 2003–2006. "Karl Ulfsson (Sparre av Tofta)". *Svenskt biografiskt lexikon*. Hentet 01.09.2018 fra <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6252>.
- GROHSE, Ian Peter. 2017. "Nativism in Late Medieval Norway". *Scandinavian Journal of History* 42: 219–244.

- HALLENBERG, Mats & Johan HOLM. 2016. *Man ur huse. Hur krig, upplopp och förhandlingar påverkade svensk statsbildning under tidigmodern tid*. Lund: Nordic Academic Press.
- HALMAN, Loek. 2007. "Political Values". I Russell J. Dalton & Hans-Dieter Klingemann (red.), *The Oxford Handbook of Political Behavior*, 305–322. Oxford: Oxford University Press.
- HAMRE, Lars. 1967. "Oprørsret". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, XII: 629–631.
- HELLE, Knut. 1995. *Under kirke og kongemakt 1130–1350*. Aschehougs norgeshistorie 3. Oslo: Aschehoug.
- . 2009. "Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning". (Norsk) *Historisk tidsskrift* 88: 572–609.
- . 2017. "Erling Vidkunsson". *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 01.09.2019 fra https://nbl.snl.no/Erling_Vidkunsson.
- HERVIK, Frode. 2012a. *Nordisk politikk og europeiske ideer. En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282–1449*. Diss. Bergen: Universitetet i Bergen.
- . 2012b. "The Nordic Countries". I Benjamin Isakhan & Stephen Stockwell (red.), *The Edinburgh Companion to the History of Democracy*, 143–153. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- HILDEBRAND, Emil. 1896. *Svenska statsförfatningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar*. Stockholm: Norstedt.
- HJÄRNE, Erland. 1951. *Fornsvenska lagstadganden*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- HYAMS, Paul R. 2003. *Rancor and Reconciliation in Medieval England*. Ithaca: Cornell University Press.
- . 2010. "Was There Really Such a Thing as Feud in the High Middle Ages?" I Susanna A. Throop & Paul R. Hyams (red.), *Vengeance in the Middle Ages: Emotion, Religion and Feud*, 151–175. Farnham: Ashgate.
- JÓN VIÐAR SIGURÐSSON. 2006. "Tendencies in the Historiography on the Medieval Nordic States (to 1350)". I James S. Amelang & Sigfried Beer (red.), *Public Power in Europe: Studies in Historical Transformation*, 1–15. Pisa: Plus, Pisa University Press.
- JÓN VIÐAR SIGURÐSSON & Anne Irene RIISØY. 2011. *Norsk historie 800–1536. Frå krigerske bønder til lydige undersåttar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- KAMINSKY, Howard. 2002. "The Noble Feud in the Later Middle Ages". *Past & Present* 177: 55–83.
- LAGERROTH, Fredrik. 1947. *Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning*. Lund: Gleerup.

- LIEDGREN, Jan. 1960. "Försäkran". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, V: 145–146.
- LINE, Philip. 2007. *Kingship and State Formation in Sweden, 1130–1290*. Leiden: Brill.
- LÖNNROTH, Erik. 1959. "De äkta folkungarnas program". I Erik Lönnroth, *Från svensk medeltid*, 13–29. Stockholm: Bonniers.
- NORDQUIST, Margaretha. 2017. "Swedes and Others: Identity Formation in Medieval Sweden". *Frühmittelalterliche Studien* 51: 427–447.
- OPSAHL, Erik. 2007. "Feider i Norge". I Erik Opsahl (red.), *Feider og fred i nordisk middelalder*, 135–151. Oslo: Unipub.
- . 2018. "Den norske (1274) og svenske (ca. 1350) landsloven sett i lys av hverandre". I Ola Alsvik, Hans P. Hosar & Marianne Wiig (red.), *I dørtrekken fra Europa*, 369–396. Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- ORNING, Hans Jacob. 1997. "Håkon Håkonsson, Skule Bårdsson og norsk statsdannelsen i første halvdel av 1200-talet". (Norsk) *Historisk tidsskrift* 76: 2–19.
- . 2008. *Unpredictability and Presence: Norwegian Kingship in the High Middle Ages*. Leiden: Brill.
- . 2013. "Feuds in Fact and Fiction in Late Medieval Iceland". I Steinar Imsen (red.), *Legislation and State Formation: Norway and Its Neighbours in the Middle Ages*, 229–262. Trondheim: Akademika.
- PALME, Sven Ulric. 1949. *Riksföreståndarvalet 1512. Studier i nordisk politik och svensk statsrätt 1470–1523*. Uppsala universitets årsskrift, nr. 7. Uppsala.
- PATZE, Hans. 1983. "Grundherrschaft und Fehde". I Hans Patze (red.), *Die Grundherrschaft im späten Mittelalter* 1, 263–292. Sigmaringen: Thorbecke.
- PIPPING, Rolf. 1926. *Kommentar till Erikskrönikan*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- REINHOLDSSON, Peter. 1998. *Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- REYNOLDS, Susan. 1997. *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300*. 2. utg. Oxford: Oxford University Press.
- ROSÉN, Jerker. 1939. *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. Studier i nordisk politisk historia 1302–1319*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- SAWYER, Birgit. 2003. "The 'Civil Wars' Revisited". (Norsk) *Historisk tidsskrift* 82: 43–73.
- SCHÜCK, Herman. 1984. "Sweden as an Aristocratic Republic". *Scandinavian Journal of History* 9: 65–72.
- . 2005. *Rikets råd och män. Herredag och råd i Sverige 1280–1480*. Stockholm: KVHAA.

- SJÖHOLM, Elsa. 1988. *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Diss. Lunds universitet. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.
- SJÖSTEDT, Lennart. 1954. *Krisen inom det svensk-skånska väldet, 1356–1359*. Diss. Lunds universitet. Lund: Gleerup.
- STRICKLAND, Matthew. 1996. *War and Chivalry: The Conduct and Perception of War in England and Normandy, 1066–1217*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2012. "In coronam regiam commiserunt iniuriam: The Barons' War and the Legal Status of Rebellion, 1264–1266". I Per Andersen, Mia Münster-Swendsen & Helle Vogt (red.), *Law and Power in the Middle Ages: Proceedings from the Fourth Carlsberg Academy Conference on Medieval Legal History, 163–186*. 2. utg. København: DJØF.
- VALENTE, Claire. 2003. *The Theory and Practice of Revolt in Medieval England*. Farnham: Ashgate.
- WALLÉN, Per-Edwin. 1962. "Högmålsbrott". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, VII: 288–289.
- WALLÉN, Per-Edwin & Lars HAMRE. 1966. "Majestätsförbrytelse". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, XI: 243–249.
- WATTS, John. 2009. *The Making of Politics: Europe, 1300–1500*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WEILER, Björn. 2007. *Kingship, Rebellion and Political Culture: England and Germany, c. 1215–c.1250*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- WESTMAN, K. G. 1904. *Svenska rådets historia till år 1306*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- ÖSTERBERG, Eva. 2007. "Fejden i modern nordisk forskning". I Erik Opsahl (red.), *Fejder og fred i nordisk middelalder, 153–160*. Oslo: Unipub.

Kim Bergqvist, Fil. Master. Doktorand i historia vid Historiska institutionen, Stockholms universitet. E-post: kim.bergqvist@historia.su.se
